

הסוגיה הרביעית: במדה שאדם מודד – בה מודדים לו

על המשנה "במדה שאדם מודד – בה מודדין לו", מפרטת הגמרא ומרחיבה את העיקרון הזה. בנוסף, הגמרא מעמידה עיקרון נוסף שיש ללמוד מהמשנה, על אף שהוא לא מפורש בה, "שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו – מה שמבקש אין נותנין לו, ומה שבידו נוטלין הימנו".

במרכז הסוגיה מובאות דרשות של רב חנינא בר פפא, שמעמיקות את ההבנה בעיקרון של מידה כנגד מידה.

החלק הראשון: הרחבת העיקרון של מדה במידה

בתחילת הסוגיה מביא רב יוסף את האמירה: "אף על גב דמדה בטילה, במדה לא בטיל", וכן אמר רב יוסף, וכן תני רבי חייא: "מיום שחרב בהמ"ק, אף על פי שבטלה סנהדרי, ארבע מיתות לא בטלו", ומפרשת הגמרא שמי שנתחייב סקילה - או נופל מן הגג או חיה דורסתו, מי שנתחייב שריפה - או נופל בדליקה או נחש מכישו, מי שנתחייב הריגה - או נמסר למלכות או ליסטין באין עליו, מי שנתחייב חניקה - או טובע בנהר או מת בסרוניכי.

כמקור לדברי המשנה מביאה הגמרא ברייתא: "היה רבי אומר: מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו? שנאמר: בסאסאה בשלחה תריבנה; אין לי אלא סאה, מנין לרבות תרקב וחצי תרקב, קב וחצי קב, רובע וחצי רובע, תומן ועוכלא מנין? תלמוד לומר: כי כל סאון סואן ברעש. ומנין שכל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול? תלמוד לומר: אחת לאחת למצוא חשבון". בדברי רבי מצינו שלשה פסוקים:

הראשון, בנבואת ישעיהו (כו, ז-ט): "הַכְּמַפֶּת מִפְּהוּ הִפְּהוּ אִם כְּהָרֵג הָרֵגוּ הָרֵג. בְּסֹאֶפָה בְּשִׁלְחָה תִּרְיַכְנָה הִגָּה בְּרוּחוֹ תִקְשֶׁה בְּיוֹם קָדִים. לִכֵּן בָּזֹאת יִכְפַּר עוֹן יַעֲקֹב וְזֶה כֹּל פְּרִי הַסֵּר חֲטָאתוֹ בְּשׁוּמוֹ כֹּל אֲבִי מִזְבֵּחַ כְּאֲבִי גֵר מִנְפְּצוֹת לֹא יִקְמוּ אֲשָׁרִים וְחַמְנִים". כלומר, בניגוד למי שמכה את עם ישראל, שנענש במכות גדולות ובהרג של אנשים רבים, הרי שעם ישראל אפילו בשעה שיש עליו רוח קשה הרי הוא נענש במידה ולא יותר מכך, ולפיכך, ברגע שאבני המזבח נופצו די בכך כדי לכפר את עוון יעקב. מכאן למד רבי שעונשו של עם ישראל הוא במידה כנגד מידה.

השני, גם הוא בנבואת ישעיהו (ט, ד), אך אין זה כפשוטו של מקרא, וכפי שמעיד רש"י בפירושו שם: "פי כל סאון סאון בָּרַעַשׁ וְשִׁמְלָה מְגוּלָּה בְּדָמִים וְהִיטָה לְשִׁרְפָה מְאֻכֶּלֶת אֵשׁ": "יש פותרין אותו לשון סאה ומדה, כמו שדרשוהו רבותינו, אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרש מגזרתו, מאחר שאין הוי"ו והנו"ן מעיקר התיבה...". בכל מקרה, דרשת רבי מפסוק זה שכל מדה ומדה עונשה באותה מידה.

השלישי, מספר קהלת (ז, כז): "רְאֵה זֶה מְצֵאתִי אֶמְרָה קִהְלֶת, אַחַת לְאַחַת לְמִצָּא חֶשְׁבוֹן". כאן דורש רבי דרשה גמורה, שפרוטה לפרוטה מצטרפת לחשבון גדול, על אף שהפסוק כלל אינו מדבר על צירוף אלא על כל אחת מהנשים, והחשבון הוא מחשבה ולא כמה אחדות ביחד, וכפי שרואים בפסוקים הסמוכים: "וּמוֹצֵא אֲנִי מֵר מִמְּוֹת אֵת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִיא מְצוּדִים וְחַרְמִים לְבָה אֲסוּרִים יְדִיהָ טוֹב לְפָנֶי הָאֵל-לְהִים יִמְלֹט מִמְּוֹת וְחוּטָא לְלֶכֶד בָּהּ. רְאֵה זֶה מְצֵאתִי אֶמְרָה קִהְלֶת אַחַת לְאַחַת לְמִצָּא חֶשְׁבוֹן. אֲשֶׁר עוֹד בְּקִשָּׁה נִפְשִׁי וְלֹא מְצֵאתִי אָדָם אֶחָד מְאֻלָּף מְצֵאתִי וְאִשָּׁה בְּכָל אֶלֶה לֹא מְצֵאתִי. לְבַד רְאֵה זֶה מְצֵאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֵל-לְהִים אֵת הָאָדָם יֵשֶׁר וְהִמָּה בְּקִשׁוֹ חֶשְׁבוֹת רְבִים".

כהמשך לדברי רבי בברייתא, הוא מציין כמה דברים בהם הדין באשה סוטה הוא מדה כנגד מדה: "היא עמדה על פתח ביתה ליראות לו, לפיכך כהן מעמידה על שער נקנור ומראה קלונה לכל; היא פרסה לו סודרין נאין על ראשה, לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחו תחת רגליה; היא קשטה לו פניה, לפיכך [ט, א] פניה מוריקות; היא כחלה לו עיניה, לפיכך עיניה בולטות; היא קלעה לו את שערה, לפיכך כהן סותר את שערה; היא הראתה לו באצבע, לפיכך ציפורניה נושרות; היא חגרה לו בצילצול, לפיכך כהן מביא חבל המצרי וקושר לה למעלה מדדיה; היא פשטה לו את יריכה, לפיכך יריכה נופלת; היא קיבלתו על כריסה, לפיכך בטנה צבה; היא האכילתו מעדני עולם, לפיכך קרבנה מאכל בהמה; היא השקתהו יין משובח בכוסות משובחים, לפיכך כהן משקה מים המרים במקידה של חרש; היא עשתה בסתר, יושב בסתר עליון שם בה פנים, שנאמר: ועין נואף שמרה נשף

לאמר לא תשורני עין וגו'; דבר אחר: היא עשתה בסתר, המקום פירסמה בגלוי, שנאמר: תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל".

מרכז הסוגיה: דרשות רב חנינא בר פפא

מעתה, הגמרא מצביעה על כך שצריך את כל הפסוקים הללו: מהפסוק "אחת לאחת למצא חשבון" ניתן ללמוד מידה כנגד מידה, ומהפסוק "כי כל סאון סואן ברעש" לומדים שגם אם מדה בטלה לא בטלה כמדה, ומהפסוק "בסאסאה בשלחה תריבנה" לומדים את דברי רב חנינא בר פפא, שאין הקדוש ברוך הוא נפרע מן האומה עד שעת שילוחה. אמנם, הגמרא הקשתה על דברי רב חנינא בר פפא מדברי רבא, שה' נפרע מוקדם יותר מהמצרים, ולפיכך היא פירשה את דבריו למסקנה כך: אין הקדוש ברוך הוא נפרע מן המלך עד שעת שילוחו, שנאמר: בסאסאה בשלחה תריבנה וגו'. רב המנונא מרחיב עיקרון זה, ולומד שאין זה נכון רק ביחס למלך, אלא "אין הקדוש ברוך הוא נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו, שנאמר (איוב כ, כב): במלאות ספקו יצרך לו וגו'". מימרא זו נסמכת על המענה של צופר הנעמתי לאיוב, שכאשר מתמלאת מדתו של הרשע, ויש לו מספיק – אז מתחילות הצרות שלו.

אמימר שנה את דברי רב חנינא בר פפא באופן אחר: "כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם? אני ה' לא שניתי - לא הכיתי לאומה ושניתי לה, ואתם בני יעקב לא כליתם - היינו דכתיב: חצי אכלה בס, חצי כלין והן אינן כלין".

רב חנינא בר פפא דורש דרשה נוספת מהפסוק "רננו צדיקים בה' לישרים נאווה תהלה": "אל תקרי נאווה תהלה אלא נוה תהלה, זה משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשיהם", ומפרשת הגמרא שעל מעשה דוד נאמר: טבעו בארץ שעריה, ואילו על המשכן של משה נאמר: "משנבנה מקדש ראשון, נגנו אהל מועד, קרשיו, קרסיו ובריחיו ועמודיו ואדניו", ולדברי רב חסדא בשם אבימי נגנו אהל מועד כולו תחת מחילות של היכל.

שלוש הדרשות של רב חנינא בר פפא מעניקות את העומק של דין "מדה כנגד מדה" במשנתנו. אין כאן רק עקרון טכני של השוואת המעשה לדין, אלא דיוק בעונש – האדם מקבל בדיוק את מה שמגיע לו. לפיכך, אומות העולם מקבלות את עונשן כבר בפעם אחת, אך מטרת המכות לעם ישראל איננה שהם יכלו, אלא שהם ישובו בתשובה. אדם צריך לדעת שהוא מקבל את עונשו רק כאשר מתמלאת סאתו, ואם הוא צדיק, הרי שהשונאים אינם שולטים במעשה ידיו.

החלק השלישי: הנותן עיניו במה שאינו שלו

בריייתא עולה דוגמא חריפה יותר מהדוגמאות שראינו במשנה על מידה כנגד מידה: "סוטה נתנה עיניה במי שאינו ראוי לה, מה שביקשה לא ניתן לה, ומה שבידה נטלוהו ממנה; שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו, מה שמבקש אין נותנין לו, ומה שבידו נוטלין הימנו". כאן מביאה הבריייתא דוגמאות נוספות לעיקרון החדש אותו היא מציבה, שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו נוטלים ממנו גם את מה שבידו, וזו לשון הבריייתא: "וכן מצינו בנחש הקדמוני, שנתן עיניו במה שאינו ראוי לו, מה שביקש לא נתנו לו, ומה שבידו נטלוהו ממנו; אמר הקדוש ברוך הוא: אני אמרתי יהא מלך על כל בהמה וחייה, ועכשיו ארור הוא מכל הבהמה ומכל חית השדה; אני אמרתי יהלך בקומה זקופה, עכשיו על גחוני ילך; אני אמרתי יהא מאכלו מאכל אדם, עכשיו עפר יאכל; הוא אמר אהרוג את אדם ואשא את חוה, עכשיו איבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה. וכן מצינו בקין, וקרח, ובלעם, ודואג, ואחיתופל, וגחזי, ואבשלום, ואדוניהו, ועוזיהו, והמן, שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם, מה שביקשו לא ניתן להם, ומה שבידם נטלוהו מהם".

עקרון מחודש זה עומד בבסיס דברי המשך המשנה: "בירך התחילה בעבירה תחילה ואחר כך הבטן, לפיכך תלקה הירך תחילה ואחר כך הבטן, ושאר כל הגוף לא פלט". כאן משמע, שמעבר ל"מדה כנגד מדה", גם שאר כל הגוף לא פלט. הגמרא דנה במקור הדין, והיא מצביעה על סתירה בין הפסוקים. מצד אחד כתוב "בתת ה' את יריכך נופלת ואת בטנך צבה", ומן הצד השני כתוב: "וצבתה בטנה ונפלה ירכה". ומתוך אביי, שכאשר הכהן מקלל את האשה הוא אומר לה את הירך תחילה ואחר כך את הבטן, אך המים בודקים כדרכם קודם כל את הבטן

ולאחר מכן את הירך. ומה שכתוב בקללה: "לצבות בטן ולנפיל ירך", הוא רק מפני שהכהן מודיע לה שקודם כל הבטן תפגע, כדי שלא להוציא לעז על מים המרים.

*

מה מוסיף מרכז הסוגיה? בראייה שטחית של העיקרון "מדה כנגד מדה" נראה כאילו יש כאן דרך ענישה בלבד. עיון בדרכי ה' מוביל להבנה שהעיקרון הזה הוא עונש ושכר מדוקדק. מתי שמתמלאת סאתו של האדם הריהו נענש, ואם הוא עושה דברים טובים – מגיע לו טוב באותה מידה. מכותיו של ה' הן מכות מדוייקות, והוא איננו מכה ושונה, וגם השכר ממנו הוא מדוייק.

וזו לשון הסוגיה (ח, ב – ט, ב) על פי החלוקה המוצעת:

[במדה שאדם מודד – בה מודדין לו. היא קשטה את עצמה לעבירה – המקום נוולה, היא גלתה את עצמה לעבירה – המקום גלה עליה, בירך התחילה בעבירה תחילה ואחר כך הבטן – לפיכך תלקה הירך תחילה ואחר כך הבטן, ושאר כל הגוף לא פלט].

(1) אמר רב יוסף: אף על גב דמדה בטילה, במדה לא בטיל;

דאמר רב יוסף, וכן תני ר' חייא: מיום שחרב בהמ"ק, אף על פי שבטלה סנהדרי, ארבע מיתות לא בטלו; והא בטלו! אלא דין ארבע מיתות לא בטלו, מי שנתחייב סקילה - או נופל מן הגג או חיה דורסתו, מי שנתחייב שריפה - או נופל בדליקה או נחש מכישו, מי שנתחייב הריגה - או נמסר למלכות או ליסטיין באין עליו, מי שנתחייב חניקה - או טובע בנהר או מת בסרוני.

(2) תניא, היה רבי אומר: מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו? שנאמר: בסאסאה בשלחה תריבנה; אין לי אלא סאה, מנין לרבות תרקב וחצי תרקב, קב וחצי קב, רובע וחצי רובע, תומן ועוכלא מנין? תלמוד לומר: כי כל סאון סואן ברעש. ומנין שכל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול? תלמוד לומר: אחת לאחת למצוא חשבון.

וכן מצינו בסוטה, שבמדה שמדדה בה מדדו לה; היא עמדה על פתח ביתה ליראות לו, לפיכך כהן מעמידה על שער נקנור ומראה קלונה לכל; היא פרסה לו סודרין נאין על ראשה, לפיכך כהן נוטל כפה מעל ראשה ומניחו תחת רגליה; היא קשטה לו פניה, לפיכך [ט, א] פניה מוריקות; היא כחלה לו עיניה, לפיכך עיניה בולטות; היא קלעה לו את שערה, לפיכך כהן סותר את שערה; היא הראתה לו באצבע, לפיכך ציפורניה נושרות; היא חגרה לו בצילצול, לפיכך כהן מביא חבל המצרי וקושר לה למעלה מדדיה; היא פשטה לו את יריכה, לפיכך יריכה נופלת; היא קיבלתו על כריסה, לפיכך בטנה צבה; היא האכילתו מעדני עולם, לפיכך קרבנה מאכל בהמה; היא השקתהו יין משובח בכוסות משובחים, לפיכך כהן משקה מים המרים במקידה של חרש; היא עשתה בסתר, יושב בסתר עליון שם בה פנים, שנאמר: ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וגו'; דבר אחר: היא עשתה בסתר, המקום פירסמה בגלוי, שנאמר: תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (וגו').

(3) ומאחר דנפקא ליה מאחת לאחת למצא חשבון, כי כל סאון סואן ברעש למה לי? לכמדה. ומאחר דנפקא ליה מכל סאון סואן ברעש, בסאסאה בשלחה תריבנה למה לי? לכדרב חיינא בר פפא, דא"ר חיינא בר פפא: אין הקדוש ברוך הוא נפרע מן האומה עד שעת שילוחה, שנאמר: בסאסאה בשלחה וגו'.

איני? והאמר רבא: שלשה כוסות האמורות במצרים למה? אחת ששתת בימי משה, ואחת ששתת בימי פרעה נכה, ואחת שעתידה לשתות עם חברותיה! וכי תימא, הנך אזדו והני אחריני נינהו, והתניא, אמר רבי יהודה: מנימין גר המצרי היה לי חבר מתלמידי ר' עקיבא, אמר מנימין גר המצרי: אני מצרי ראשון ונשאתי מצרית ראשונה, אשיא לבני מצרית שניה כדי שיהא בן בני מותר לבא בקהל! אלא אי איתמר הכי איתמר, א"ר חיינא בר פפא: אין הקדוש ברוך הוא נפרע מן המלך עד שעת שילוחו, שנאמר: בסאסאה בשלחה תריבנה וגו'.

(4) אממר מתני להא דרב חיינא בר פפא אהא, מ"ד: כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם? אני ה' לא שניתי - לא הכיתי לאומה ושניתי לה, ואתם בני יעקב לא כליתם - היינו דכתיב: חצי אכלה בם, חצי כלין והן אינן כלין.

אמר רב המנונא: אין הקדוש ברוך הוא נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו, שנאמר: במלאות ספקן יצר לו וגו'.

(5) דרש ר' **חיננא בר פפא**, מאי דכתיב: רננו צדיקים בה' לישרים נאווה תהלה? אל תקרי נאווה תהלה אלא נוה תהלה, זה משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשיהם; דוד - דכתיב: טבעו בארץ שעריה, משה - דאמר מר: משנבנה מקדש ראשון, נגנו אהל מועד, קרשיו, קרסיו ובריחיו ועמודיו ואדניו. היכא? אמר **רב חסדא** אמר **אבימי**: תחת מחילות של היכל.

(6) תנו רבנן: סוטה נתנה עיניה במי שאינו ראוי לה, מה שביקשה לא ניתן לה, ומה שבידה נטלוהו ממנה; שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו, מה שמבקש אין נותנין לו, ומה שבידו נוטלין הימנו. [ט, ב] וכן מצינו בנחש הקדמוני, שנתן עיניו במה שאינו ראוי לו, מה שביקש לא נתנו לו, ומה שבידו נטלוהו ממנו; אמר הקדוש ברוך הוא: אני אמרתי יהא מלך על כל בהמה וחיה, ועכשיו ארור הוא מכל הבהמה ומכל חית השדה; אני אמרתי יהלך בקומה זקופה, עכשיו על גחוונו ילך; אני אמרתי יהא מאכלו מאכל אדם, עכשיו עפר יאכל; הוא אמר אהרוג את אדם ואשא את חוה, עכשיו איבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה. וכן מצינו בקין, וקרח, ובלעם, ודואג, ואחיתופל, וגחזי, ואבשלום, ואדוניהו, ועוזיהו, והמן, שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם, מה שביקשו לא ניתן להם, ומה שבידם נטלוהו מהם.

(7) בירך התחילה בעבירה וכו'. מנא ה"מ? אילימא משום דכתיב: בתת ה' את יריכך נופלת ואת בטנך צבה, והכתיב: וצבתה בטנה ונפלה ירכה! אמר **אביי**: כי לייט - לייט תחילה ירך והדר בטן לייט, ומיא כי בדקי - כי אורחיהו בדקי, בטן ברישא והדר ירך. בקללה נמי כתיב: לצבות בטן ולנפיל ירך! ההוא דמודע לה כהן דבטן ברישא והדר ירך, שלא להוציא לעז על מים המרים.